

OTÁZKY OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ V ČESKÉ REPUBLICE PŘED A PO ROCE 1989

ENVIRONMENTAL PROTECTION ISSUES IN THE CZECH REPUBLIC BEFORE AND AFTER 1989

RNDr. Miloslav Novák
mail: novak.sva@gmail.com

Klíčová slova:

Právo životního prostředí; ochrana životního prostředí; sametová revoluce; environmentální vzdělávání.

Keywords:

Environmental law; protection of the environment; Velvet Revolution; environmental education and training.

Abstrakt:

Článek ve zkratce popisuje katastrofální stav životního prostředí v České republice před rokem 1989. Zabývá se aktivní účastí ekologických odborníků na sametové revoluci a mezinárodním ohlasem jejich myšlenek a především změnou vnímání závažnosti ochrany životního prostředí od všeobecného zájmu k marginalizaci. Jako důvody této změny jsou shledány nedostatečné zapojení veřejnosti do rozhodování ve věcech životního prostředí, nedostatečné environmentální vzdělávání, jak školní tak pracovníků veřejné správy, a zkreslené a zavádějící komentáře některých médií a politických představitelů.

Abstract:

The article describes a brief review of the catastrophic state of the environment in the Czech Republic before the year 1989. It deals with the active participation of experts in environmental matters on the Velvet Revolution and the international acceptance of their ideas and, above all, the change in perception of the importance of environmental protection, switching from considering it as public interest, to marginalisation of it. The reason for this change could be insufficient public participation in decision-making in environmental matters, unsatisfactory school environmental education and environmental training of public administration, distorted and misleading declarations produced by media and political representatives.

Úvod

Cílem tohoto článku je stručně charakterizovat stav životního prostředí na území České republiky krátce před sametovou revolucí v roce 1989, popsat účast ekologů na této revoluci a na vytváření právního rámce pro ochranu životního prostředí v následujících letech. Dále se článek zabývá podstatnými změnami vnímání závažnosti ochrany životního prostředí v České republice od všeobecného zájmu k marginalizaci, formuluje a komentuje příčiny tohoto jevu, který byl a je bezprostředně ovlivňován politickými a společenskými změnami. Článek tento kontext s dobovými reáliemi přibližuje osobními vzpomínkami a citacemi z odborného tisku i z ostatních dobových pramenů.

1. Ochrana životního prostředí v České republice před listopadovou revolucí v roce 1989

Životní prostředí v některých regionech Československa bylo možné koncem osmdesátých let dvacátého století označit za katastrofální. Znečištění ovzduší oxidem siřičitým bylo v Praze a severozápadní části Čech 20x vyšší, než pro srovnání povolovaly tehdejší normy Evropského společenství. Pouze čtvrtina odpadních vod v Československu byla čištěna a přibližně polovina vodních zdrojů nemohla sloužit jako zdroje pitné vody. Kontaminace zemědělské a lesní půdy těžkými kovy dosahovala míry, která ovlivňovala nejen život půdních organismů, ale také potravinový řetězec. Karcinogenní polychlorované bifenyly, které byly používány například jako náplně do transformátorů a jako součást nátěrových hmot v silech a kravínech, byly zjištěny v šunce, mléce a hovězím mase téměř ve třetině československých okresů. Důsledky se projevovaly na nežádoucím zdravotním stavu populace. Střední délka života u nás byla o 5 až 7 let kratší než ve vyspělých zemích západní Evropy. Česká republika patřila v evropském měřítku k významným exportérům škodlivin přenášených ovzduším a vodními toky do sousedních zemí i vzdálenějších zemí. Labem odtékalo ročně 10 tun olova, téměř 40 tun chromu a bezmála 80 tun mědi. Jen část malé české republiky tedy byla jedním z rozhodujících zdrojů znečištění Severního moře. [16;33] Republika byla poseta ekologickými zátěžemi v areálech průmyslových podniků a takřka všude černými skládkami. To vše se dělo přestože existovala na svoji dobu kvalitní legislativa pro ochranu životního prostředí. Praxe však byla neuspokojivá. Masivní exhalace průmyslových kombinátů byly řešeny vysokými komíny. Měly tím být škodliviny v ovzduší naředěny a rozptýleny. Na vypouštění nečištěných odpadních vod do řek byly vydávány výjimky. Navíc se zákony zcela běžně prostě nedodržovaly. Učinit si úplnou představu o míře poškození životního prostředí nebylo možné. Péči o různé složky životního prostředí bylo pověřeno několik ministerstev a řada odborných pracovišť bez potřebné koordinace a informace o stavu a vývoji životního prostředí byly často utajovány [49]. Prakticky žádný občan nemohl přehlédnout dlouhé mrtvé úseky řek, smogové situace, spad popílku, mrtvé lesy v Krušných horách a těžce poškozené lesy v Jizerských horách a v Krkonoších. Národní park Krkonoše byl dokonce v roce 1984 zařazen Světovou unií ochrany přírody mezi nejohroženější národní parky světa [53]. Po utajování závažnosti havárie v Černobylské elektrárně se již všeobecně vědělo, že je obyvatelstvo klamáno. Klamáno sice špatně, ale zato úmyslně a soustavně.

2. Účast ekologů na vnitropolitickém vývoji krátce po 17. listopadu 1989

Po tvrdém policejním zásahu proti pokojné demonstraci v pátek 17. listopadu 1989 na Národní třídě v Praze došlo k neuvěřitelně rychlému vnitropolitickému vývoji, ke kterému také nezanedbatelně přispěla delší dobu rostoucí nespokojenost obyvatel se stavem životního prostředí v Československu.

Občanské fórum (OF) vzniklo v neděli 19. listopadu v Činoherním klubu a na svém ustavujícím shromáždění vyzvalo k celospolečenské diskusi o budoucnosti Československa a formou svolání formulovalo své základní požadavky – vyšetření policejního zásahu, nalezení odpovědných osob a jejich odvolání z funkcí a propuštění vězňů svědomí. Ekologické požadavky zatím chyběly, ale mezi osmnácti signatáři byl již ekolog Josef Vavroušek. [10]

Od pondělí 20. listopadu v četných shromážděních zazníval z tribun jako hlavní požadavek občanských práv a prakticky od počátku následoval poukaz na katastrofální stav životního prostředí. [56]

Josef Vavroušek a Ivan Dejmal již v úterý 21. listopadu dali podnět ke vzniku volného ekologického sdružení Zelený kruh. Leták Zeleného kruhu na improvizovaných plakátovacích plochách

informoval, že ekologické problémy nelze řešit jen prostředky politické moci, ale zejména širokou občanskou účastí na rozhodování a kontrole. [42]

V pátek 24. listopadu byly vytvořeny odborné komise OF. V koncepční komisi zasedl Josef Vavroušek a v odborné komisi další ekolog Ivan Dejmal. [10]

V neděli 26. listopadu vydalo OF programové zásady v dokumentu „Co chceme“. Životnímu prostředí se věnovalo slovy:

„Všichni musíme hledat cestu k obnovení harmonie mezi člověkem a jeho životním prostředím. Budeme usilovat o postupnou nápravu škod, které jsme přírodě za poslední desítky let způsobili. Pokusíme se navrátit původní krásu naší krajiny a lidským sídlům, zabezpečit dokonalejší ochranu přírody a přírodních zdrojů. Zasadíme se o to, aby se v co nejkratší době podstatně zlepšily základní podmínky života člověka, aby byla zajištěna kvalitní pitná voda, čisté ovzduší a nezávadné potraviny. Budeme naléhat na základní zlepšení systému péče o životní prostředí, který bude zaměřen nejen na likvidaci dosavadních zdrojů znečišťování, ale především na prevenci dalších škod. Zároveň budeme muset změnit skladbu a zaměření našeho národního hospodářství a tím zejména snížit spotřebu energie a surovin. Jsme si vědomi, že to bude spojeno s oběťmi, které se dotknou každého z nás. To vše vyžaduje změnu hierarchie hodnot a životního stylu.“

OF také žádalo vytvoření tržní ekonomiky s přiměřenou mírou sociální a ekologické politiky [10]. Od počátku tedy ekologické křídlo OF nevstupovalo do diskuse jen s problematikou ochrany přírody či zdravotních dopadů škodlivin v životním prostředí, ale s komplexním pohledem a v kontextu s problematikou ekonomickou a sociální.

30. listopadu zveřejnila redakce časopisu Českého svazu ochránců přírody Nika výzvu, ve které mimo jiné požadovala zřízení nadresortních komisí ochrany životního prostředí a přírodních zdrojů (federálních i republikových). [43]

5. prosince, tedy necelé tři týdny po 17. listopadu, byla obměněna vláda ČSR a jejím členem, zatím jako ministr bez portfeje, se stal také ekolog Bedřich Moldan. [60]

Za pouhé dva další týdny, 19. prosince, s účinností od 1. 1. 1990, zřídila Česká národní rada zákonem č. 173/1989 Sb. ministerstvo životního prostředí (MŽP). Zřízení tohoto ministerstva sice předpokládala již předrevoluční vláda, ale pro neochotu ministrů, kteří měli přijít o některé kompetence, se to dosud nestalo. Revoluce pak umožnila vznik MŽP s širokými kompetencemi. Z tehdejšího ministerstva vnitra převzalo koordinaci péče o životní prostředí, z ministerstva kultury ochranu přírody, z ministerstva lesního a vodního hospodářství ochranu ovzduší a vodního hospodářství a z ministerstva výstavby a stavebnictví územní plánování a stavební řád. Dále bylo pověřeno problematikou odpadů a tvorbou jednotného informačního řádu. Převzalo také Českou technickou inspekci ochrany ovzduší, Českou vodohospodářskou inspekci a Český hydrometeorologický ústav. Současně byla obnovena Rada pro životní prostředí při vládě ČSR. [66] Myšlenka vzniku nadresortního orgánu však byla opuštěna.

První etapa polistopadového vývoje byla završena zvolením Václava Havla do prezidentského úřadu, který 1. ledna 1990 pronesl historický novoroční projev. Význam ochrany životního prostředí byl v tomto projevu zřejmý. Hned na začátku v něm zaznělo:

„Zkazili jsme si půdu, řeky i lesy, jež nám naši předkové odkázali, a máme dnes nejhorší životní prostředí v celé Evropě. Dospělí lidé u nás umírají dřív, než ve většině evropských zemí.“ [52]

Žalostný stav životního prostředí v Československu byl jednou z příčin proč byla sametová revoluce přivítána širokými vrstvami občanů. Podíl ekologů na vzniku OF v celé České republice by zasluhoval samostatnou studii. Současná obvyklá interpretace polistopadových událostí je schematická. Za hybatele jsou uváděni studenti, herci a dělníci z Kolbenky. Bezpochyby je to pravda, ale účast ekologů by opomíjena být neměla a, odpusťte odbočení od životního prostředí, neměli by být zapomínáni ani výtvarníci. Díky Mánesu, Galerie U Řečických a informačního centra ve Špálově galerii vznikaly a byly od počátku revoluce ve dne v noci tištěny a šířeny nejen do Prahy, ale do celé republiky, plakáty a nejrůznější tiskoviny.

3. Zelené myšlenky sametové revoluce

Ekologicky orientovaní občané tvořili od počátku nezanedbatelnou součást rodících se občanských fór po celé české republice. Diskuse o nápravě ekologických škod probíhala nejen v koordinačním centru OF, ale v celém ekologickém hnutí. Ohlédnout se za některými názory a diskusemi není bez zajímavosti ani dnes.

Specificky český problém ochrany životního prostředí popsal Bedřich Moldan:

„Při formulování návrhů na zlepšení životního prostředí musíme vycházet z dnešní situace, ve které je naše země. Byrokratický systém centrálního rozhodování už nefunguje, zároveň však ani demokratický systém, ani tržní mechanismus nejsou natolik rozvinuty, abychom mohli aplikovat zkušenosti z jiných států, kde se ekologické principy postupně daří zabudovávat do společenských struktur a mechanismů. Je ovšem třeba si uvědomit, že nemáme žádný model, který bychom mohli napodobit. Máme k dispozici jenom zkušenosti států s historií značně odlišnou. Jsme schopni převzít jen obecné zásady.“ [34]

Nutnost vnímat ekologické problémy v širším kontextu shrnul v jedné větě Josef Vavroušek:

„Propojení sociálních, technických a přírodních věd je nevyhnutelné, protože to nutí lidi uvažovat v souvislostech.“ [58]

a v ustavujícím prohlášení Liberálního klubu OF uvedl:

„Tržní ekonomika nemůže být cílem, ale pouze hlavním prostředkem k dosažení prosperity, důstojného života ve zdravém a čistém životním prostředí.“ [16]

V roce 1993, tedy pouhý rok po oficiálním připojení naší republiky k Internetu [19] kdy o jeho všeobecném rozšíření, natož o sociálních sítích, neměl nikdo ani tušení, všetecky upozornil Jiří Plamínek na hrozbu ideové izolace, kterou pojmenoval ideovou partenogenezí a přirovnal ji:

„...k množení dělením a k příbuzenskému křížení u živočichů“

a došel k závěru, že:

„...myšlenkový svět těch, kteří přijímají jen podněty a informace určitého typu, degeneruje... Zdravá společnost potřebuje komunikující pluralitu. Ideovou izolací v sobě můžeme vyšlechtit roduvěrného Slováka nebo patriotického Čecha, můžeme získat fanatického ekologa, který se samozřejmě nikdy

nedomluví s prosperujícím podnikatelem, zaměřeným na zisk za každou cenu. Ideovou partenogenezi může vzniknout náboženský fanatik či zuřivý ateista, zatvrzelý stalinista nebo militantní feministka. Mám však důvodné podezření, že tímto mechanismem nemůže vzniknout bytost, kterou tato společnost potřebuje nejvíc - tolerantní demokrat.“ [42]

Na nedostatečné obecné povědomí o vážnosti ekologických problémů upozornil opět Bedřich Moldan:

„Ohrožení životního prostředí je jevem snadno pochopitelným, většina lidí mu dobře rozumí. Smog či znečištěná řeka obtěžuje a škodí, je tedy třeba odpadní vody důsledně čistit stejně jako výfukové plyny aut či kouř z komínů elektráren. Většina lidí si však stále anachronicky myslí, že stačí přijmout zákony na ochranu složek prostředí, mít vůli k jejich dodržování a vytvořit pro to dostatek prostředků. Avšak už kniha Meze růstu vydaná v roce 1972 [30] nás měly dostatečně poučit, že žádné množství čistíren či filtračních zařízení nemůže samo natrvalo zajistit ekologicky únosný hospodářský rozvoj. Klíčem k udržitelnému rozvoji je celková dematerializace technologií, snižování energetické náročnosti, minimalizace produkce odpadů všech skupenství před tím, než vůbec vzniknou. Cílem je především zvyšování produktivity veškerých přírodních zdrojů, nikoliv neustálé rozšiřování koncových technologií.“ [35]

Probíhaly také diskuse o terminologii. Například se diskutovalo, zda je správnější termín „trvale udržitelný život“ nebo „trvale udržitelný rozvoj“. Josef Vavroušek hájil termín „trvale udržitelný život“ slovy:

„Ekonomisté si myslí, že cíl je prosperita. Necítí pokoru ani k člověku, ani k přírodě, úctu k životu ve všech jeho formách. Nechápu, že příroda není jen surovina, materiál, že má svou vlastní hodnotu; proto to musí být „trvale udržitelný život“.“

a Ivan Rynda oponoval:

„Trvale udržitelný rozvoj“ je správný pojem, rozvoj kvality a skutečných hodnot, přátelství, úcty i důmyslu; jinak by nám tvrdili, že jde jen o živoření, o flagelantskou spásu světa vytrvalým pojídáním tuřinu v rouše žíněném.“ [46]

Pravdu měli myslím oba. Vavroušek v širším pojetí definice a Rynda, který předvídal, že vypuštění slova „rozvoj“ povede k zjednodušujícím výpadům, že ekologové chtějí, abychom se vrátili na stromy.

Nemělo by být zapomenuto, že se ekologové v OF významným způsobem vyjadřovali k podstatným obecnějším problémům. V hektických listopadových dnech přišli právě Ivan Dejmal a Josef Vavroušek s klíčovou otázkou: *Chceme okupovat existující mocenskou strukturu, nebo ji chceme zbořit?* Bylo rozhodnuto okupovat ji. Třicet let po listopadu toto rozhodnutí komentoval Jan Urban takto:

„Jenže když vyhodíte padesát parašutistů na padesát kopců, území neovládnete. Jenom přijdete o padesát chlapů. A to se stalo nám. Bylo to jasné po deseti dnech.“ [68]

Zpětně jsou aktérům listopadové revoluce nezaslouženě vyčítány mnohé chyby. Kdekdo ví co se udělat mělo a co udělat rozhodně nemělo. Reálné síly disentu však byly takové jaké byly. Jeho

nepřipravenost převzít řízení státu a celé společnosti prakticky naráz byla pochopitelná. Pokud by bylo rozhodnuto zbořit mocenskou strukturu, došlo by pravděpodobně k nepředvídatelnému chaosu a možná ke krveprolití. Proto bylo vznesení této strategické otázky důležité a je pamětihodné, že toto naléhavé dilema formulovali ekologové.

4. Mezinárodní ohlasy zelených myšlenek sametové revoluce

Země Východní Evropy se staly díky revolučním změnám na přelomu let 1989 a 1990 nadějí pro hodnotové změny životního způsobu i pro západní země [27] a názory našich ekologů vzbuzovaly v zahraničí zájem i následující roky. A byly někdy velmi odvážné. Pavel Nováček například napsal:

„Naše geografická poloha, historický a kulturní vývoj, hospodářská a ekologická situace mohou přispět k tomu, že Česká republika bude nucena usilovat o hledání „třetí cesty“ rozvoje (přestože v současnosti toto označení působí pejorativně), která však nemá nic společného s tzv. „socialismem s lidskou tváří“ z r. 1968. Ekonomicky a ekologicky tyto snahy mohou vést k hledání modelu tržního hospodářství, respektujícího sociální a ekologická hlediska.“ [37]

Josef Vavroušek v červnu 1992 na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiru navrhl dokonce změnu uspořádání Organizace spojených národů, ve které mimo jiné uvedl:

„Lze si představit Radu evropských ministrů životního prostředí, která by reprezentovala ekologické hledisko v panevropské snaze o ochranu stability a bezpečnosti evropského kontinentu, o rozvoj jeho kultury a ekonomiky, stejně jako o ochranu přírody, obnovení harmonie mezi lidskou společností a jejím prostředím.“ [59]

A nebyl to návrh planý. První konference ministrů životního prostředí zemí Evropské hospodářské komise Organizace spojených národů se konala u nás - na zámku v Dobříši. A konají se v několikaletých intervalech dosud. [7]

Do Prahy dokonce přiletěli v hojném počtu členové výboru pro životní prostředí Kongresu USA i se svými asistenty. Setkali se s pracovníky MŽP, poslanci Federálního shromáždění a České národní rady a se zástupci ekologických nestátních neziskových organizací (NNO). První otázka ze strany Američanů byla překvapivá: *„Jaké jsou vztahy mezi státní správou a nevládními organizacemi?“*. Odpověď byla zase překvapivá pro hosty. Na MŽP pracovalo mnoho členů NNO a od počátku roku 1990 byl na MŽP zřízen Zelený parlament, kde se pravidelně setkávali představitelé MŽP se zástupci environmentálních NNO a společně diskutovali připravovanou legislativu [38]. Jak důležitým a komplikovaným problémem však je účast veřejnosti na rozhodování ve věcech životního prostředí ovšem ukázal až čas.

V roce 1993 formuloval Josef Vavroušek v roce 1993 dodnes varující prognózu:

„Blížíme se ke křižovatce kdy je nezbytné důsledně přehodnotit celý dosavadní vývoj lidské civilizace, který je zřejmě dlouhodobě neudržitelný, neboť směřuje jednak k eskalaci sociálního napětí ve světě, jehož důsledkem může být obrovská vlna násilí, jednak k destrukci životního prostředí v planetárním měřítku.“ [57]

V obrysu pak analyzoval dosavadní systémy hodnot charakteristické pro tehdejší ztv. „reálný socialismus“ a pro Západní Evropu a Severní Ameriku. Pro „reálný socialismus“ byly typické zejména následující hodnotové orientace:

„- Kolektivismus, ve kterém měly být zájmy jednotlivců podřízeny zájmům celku. V praxi však došlo především k nekontrolovatelné koncentraci moci v rukou relativně malé skupiny lidí. Zároveň byla drtivá většina občanů zbavena práva podílet se na rozhodování o věcech veřejných i řady dalších lidských práv a svobod.

- Pýcha rozumu – spočívající v přeceňování možností rozumu obecně a plánovačů zvláště, což tvořilo základ ekonomického systému založeného na centrálním direktivním plánování.

- Kořistnický vztah k přírodě, která byla považována především za zdroj suroviny a za „hřiště“, na němž se odehrávají ekonomické aktivity.“

Pro západní demokracie „reálného kapitalismu“ pak shledal jako typické následující hodnotové orientace:

„- Individualismus vycházející jednak z pozitivní koncepce lidských práv a svobod a jednak ze sobecké snahy o maximalizaci osobního zisku. Nežádoucím důsledkem je pokles pocitu odpovědnosti za věci veřejné a nedostatek solidarity a altruismu.

- Ztotožňování svobody se svobodou vydělávat peníze a spotřebovávat materiální statky. Množství peněz a výše luxusní spotřeby se staly univerzálním měřítkem úspěchu činnosti člověka.

- Kořistnický vztah k přírodě vycházející ze stejných teoretických kořenů politické ekonomie jako v „reálném socialismu“ podpořený snahou obohatit se způsobem hrubě narušujícím přírodu.“ [57]

5. Státní správa v oblasti ochrany životního prostředí krátce po roce 1989

Pozoruhodné diskuse našich ekologů a mezinárodní ohlas jejich myšlenek byla jedna věc. Praktická řešení, která stála jako úkol před právě vzniklým MŽP, byla věc druhá.

Bedřich Moldan formuloval důležitost informování veřejnosti pro úspěšné řešení environmentálních problémů:

„Specifickým rysem komunistického systému byla neprůhlednost jeho institucí, neprůhlednost rozhodovacího procesu, zatajování informací. To pořád přetrvává. My snad ani nevíme co jsou relevantní informace. Velmi pomalu se to učíme a v ekologické oblasti je přitom plná informovanost základním předpokladem úspěchu. Nejde zdaleka jenom o nějaké specifické projekty informačních sítí, informačních systémů, monitorování, ročenek nebo informačních středisek. Jde o to otevřít a zprůhlednit celý proces rozhodování, celý proces tvorby zákonů, jejich naplňování a vůbec celý systém ochrany životního prostředí, přírodních zdrojů a přírody.“ [34]

Dnes již není možné projednávat zákony obdobně jako ve dvou porevolučních letech. Vzpomínám si na projednávání návrhu zákona o odpadech na společném zasedání výborů životního prostředí sněmovny lidu a sněmovny národů Federálního shromáždění. Jednání se zúčastnili nejen členové výborů sněmoven, zástupci ministerstev, odborníci z praxe a akademické sféry, ale také početní zástupci NNO. Uprostřed jednání vstoupila do sálu také skupina skautů v uniformách. Deset minut naslouchali a pak jejich vedoucí zavelel pozdvížením vlaječky k postupu do dalších místností federálního shromáždění. Při současné úrovni diskuse v parlamentu a slovníku některých poslanců by to pro malé skauty nebylo v současné době snad ani výchovné.

MŽP připravilo „Duhový program ozdravení životního prostředí“, ve kterém představilo ambiciózní přístup řešení problémů v celé šíři svých kompetencí, a v neobyčejně krátkém čase se podařilo připravit a schválit řadu novel zákonů včetně zcela nového zákona o odpadech.

Poprvé v naší historii se problematika životního prostředí stala v rámci Listiny základních práv a svobod součástí ústavního pořádku s následujícími ustanoveními:

„- Každý má právo na příznivé životní prostředí.

- Každý má právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů.

- Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.“

a také

„- Vlastnictví zavazuje. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.“ [28]

Podstatné základní kameny v legislativě a správních orgánech pro ochranu životního prostředí tedy byly položeny v devadesátých letech. Čím dál tím více však byl opomíjen jeden z nejdůležitějších předpokladů úspěšné ochrany životního prostředí a vlastně demokracie vůbec. V duhové knize ho velmi výstižně popsal Bedřich Moldan:

„Fungující demokracie předpokládá vyšší občanské vědomí: ochotu a schopnost všech občanů vzít v potaz nejen svá vlastní přání, nýbrž i potřeby a dobro celku.“ [33]

6. Postupná změna vztahu veřejnosti k problematice životního prostředí

Zlepšení stavu některých parametrů jednotlivých složek životního prostředí v České republice bylo a je nesporné. Podstatnější než výčet těchto úspěchů je však pochopení důvodů neúspěchů. Snad největším neúspěchem polistopadové politiky v oblasti životního prostředí je změna chápání důležitosti ochrany životního prostředí většinou veřejnosti. Zpočátku prioritou se stala přehlíženým problémem. Dobře to lze doložit dobovými statistikami.

Na otázku „Co považujete za nejdůležitější problém, kterým by se měla zabývat vláda?“ odpovědělo na začátku roku 1990 83 % občanů České republiky, že je jím řešení otázek životního prostředí. Všechny ostatní problémy považovali dotázaní za méně naléhavé. [56]

Koncem roku 1991 byl z podnětu Federálního výboru pro životního prostředí uskutečněn již skutečný sociologický výzkum veřejného mínění o věcech životního prostředí. Jako největší hrozbu lidstvu označil největší počet respondentů (38 % na prvním místě a 29 % na místě druhém) poškozování životního prostředí. Další hrozby následovaly s odstupem – nejbližší byly obavy z nebezpečných chorob (26,5 % na prvním a 29 % na druhém místě). [41]

Ke zlomu dochází už následující rok a za čtvrt století zjišťuje Člověk v tísni v dotazníkovém šetření, že špatné životní prostředí uvedlo jako závažný problém světa pouze 25 % středoškoláků. [2;20]

Centrum pro výzkum veřejného mínění pak v letošním roce v aktuálním průzkumu zjistilo, že jako největší problémy země vidí Češi korupci (60%) a hospodářskou kriminalitu (49%). S životním prostředím je nespokojeno jen 22 % obyvatel. [6]

Proč došlo k tak propastné změně postojů obyvatel České republiky se stalo předmětem nejrůznějších úvah včetně domněnky, že to souvisí s opakovanými obecnými náladami ve společnosti kdy rychlé vzplanutí všelidového étosu bylo následováno stejně rychlým vychladnutím a nezájmem o věci veřejné a že jde o jakýsi rys české národní povahy. Vždyť takový jev již krátce po vzniku první republiky popsal ve své písničce Karel Hašler:

*„Ať žije naše Česká republika, voláme stále z plných plic,
ctíme a vážíme si Masaryka, ale sami neděláme nic.“* [14]

a ještě výmluvněji Viktor Dyk v roce 1921:

*„Zvedneme ruku. Potom tase klesne.
Dnes oheň v nás. A zítra zase led.
Hrozí se dnes, a zítra sotva hlesne.
- Ne živí, mrtví ne. Tak něco uprostřed.“* [11]

V obecnějším průzkumu Institutu pro veřejné mínění (IVVM) považovalo v březnu 1992 porevoluční režim za mnohem lepší než minulý jen 33 % občanů a v září 1993 dokonce už pouhých 19 %. V téže době polovina uvádí, že společenská situace v České republice se vyvíjí hůře než očekávali. Průběh etapy tohoto typu byl rovněž shodně zjištěn výzkumy Střediska empirických výzkumů (STEM), u nichž též dochází ke zlomu od etapy euforické k etapě rezignační. [48]

Nemyslím, že přehnané naděje, zklamání z jejich nenaplnění a následná rezignace jsou naší národní povahou. Provází zřejmě lidstvo v dobách historických zvratů obecně. Lze se ostatně poučit z biblických příběhů v knize Exodus. Podstatné důvody pro markantní snížení zájmu o životní prostředí jsou jiné.

Za prvé to byla změna politického klimatu ve vztahu k životnímu prostředí. Už v prosinci roku 1990 uvedl federální ministr financí v Lidových novinách, že:

„...jediné řešení ekologického problému u nás spočívá v zavedení normální tržní ekonomiky“. [17]

Začal postupně převládat názor, že ekologické problémy budou vyřešeny díky ekonomickému a technologickému rozvoji. Že jde o pověstnou třešničku na dortu v budoucí ekonomicky úspěšné společnosti. Obyvatelstvo upnuté k rychlému dostižení západního světa přistoupilo na představu o přeměně společnosti především v ekonomické sféře. Ostatní problémy se pak vyřeší jaksi samy. Ekologické problémy, pocíťované ještě na počátku roku 1990 za velmi vážné, se ocitly v pozadí [56] a úkoly vytyčené MŽP v Duhovém programu postupně přestaly být vnímány jako prioritní. Odborná diskuse se vytrácela z médií a dramatická varování radikálnějšího křídla ekologického hnutí byla spíše kontraproduktivní. Člověk si jako všichni živočichové časem zvykne i na stimuly, které vyvolávají strach nebo stres. Při jejich častém opakování je přestane vnímat – otupí, zvykne si. [40]

Druhým důvodem snížení zájmu o životní prostředí bylo nedostatečné naplňování významného úkolu Duhového programu – zapojení veřejnosti do faktické účasti na rozhodování ve věcech životního prostředí. Na počátku roku 1990 byl sice na MŽP zřízen Zelený parlament, kde se

pravidelně setkávali představitelé ministerstva se zástupci environmentálních NNO a společně diskutovali připravovanou legislativu [38]. Jednání tohoto Zeleného parlamentu sice komplikovalo postupné názorové roztržité ekologického hnutí, ale věci neprospělo, když se po volbách v červnu 1992 nový ministr životního prostředí odmítal setkávat s environmentálními NNO úplně [13]. Doposud vstřícný přístup byl nahrazen odmítnutím. Byla prosazována představa, že jediným legitimním podílem občanů na politice je účast ve volbách a členství v politických stranách. Volební soutěž politických stran začala být chápána jako jediný zdroj legitimacy. Nikoli nikým nevolené NNO a občanské iniciativy. [4] Omyl tohoto přístupu je čím dál tím více zřejmý. Členská základna i nejsilnějších stran je v celé republice jen několik desítek tisíc členů. Ve městě velikosti například Čáslavi tedy mají i největší politické strany pouze desítky členů. Nejsou to místní společenské síly, ale spíše jen větší stolní společnosti často vydané napospas parciálním zájmům místních „elit“. Veřejnost a politika se od sebe vzdalují. Veřejná správa je velmi málo veřejná. Tak jak to krátce po revoluci vnímal a předvídal Karel Kryl:

*„Demokracie prospívá bez nás a pragmaticky,
brbláme spolu u piva, jak brblali jsme vždycky.“ [26]*

Obrazu NNO v očích veřejnosti jistě neprospěly konfrontační přímé akce některých radikálních NNO, ani poněkud naivní vystupování různých hlasatelů nových pravd – pamatuji se například na rady jak je třeba pečlivě vymývat teplou vodou jogurtové kelímky před odhozením do separovaného sběru, při ignorování energetické bilance takového počínání, nebo na ohnivé vystoupení ochránkyně zvířat, která vyzývala k vegetariánství, protože na jatkách zabíjejí zvířata zaživa.

Politická marginalizace environmentálních NNO v roce 1995 vyvrcholila zařazením těch „radikálnějších“ na seznam extremistických hnutí spolu s anarchisty a neonacisty. [13;38]

Jako třetí důvod lze vidět nedostatečné environmentální vzdělávání a to jak školní výchovu, tak vzdělávání pracovníků veřejné správy a celoživotní vzdělávání veřejnosti. Environmentální výchova se stala povinnou na všech stupních škol [9], ale jako průřezové téma [31] ne vždy plní svoji funkci. Oblast environmentálního vzdělávání dostala z evropských zdrojů obrovskou finanční injekci v rozpočtovém období 2007 - 2013. V rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OP VK) v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) bylo podpořeno 343 takto orientovaných projektů celkovou částkou 1 miliardy a 688 milionů Kč [39]. Z Operačního programu životního prostředí (OP ŽP) v gesci MŽP byl podpořen rozvoj infrastruktury pro environmentální vzdělávání a osvětu více než jednou miliardou korun [12]. Zatímco podpořená ekocentra z OP ŽP vytvořila síť pokrývající prakticky celou republiku, výsledky projektů podpořených z OP VK nebyly nikdy centrálně vyhodnoceny a systémově využity. Navíc v dalším rozpočtovém období v rámci navazujícího Operačního programu výzkum, vývoj a vzdělávání, opět v gesci MŠMT, nebyla tato oblast dále podporována s tím, že podle názoru MŠMT byly investice již dostatečné. Po roce 2010 navíc přestalo jak MŠMT tak MŽP vnímat environmentální výchovu jako důležitou. Na podzim roku 2010 byl dokonce rozpuštěn Poradní sbor MŠMT pro environmentální výchovu. [9] Školní environmentální výchova se ocitla bez rozumného státem organizovaného metodického vedení. I v metodických dokumentech MŠMT je chápána především jako přírodovědná disciplína a pedagogové často považují environmentální výchovu primárně za oblast didaktiky biologie [9]. Zůstala zapomenuta Vavrouškova vize, že:

„ekologické problémy je nutné řešit propojením sociálních, technických a přírodních věd, protože jen toto propojení nutí lidi uvažovat v souvislostech“ [58].

Školy často dávají přednost vybavení počítači. Nakonec je kvalita škol většinou rodičů posuzována právě pouze podle technického vybavení a úrovně jazykového vzdělávání. Environmentální výchova jako průřezové téma je tak často formální přesto, že učebnou může být prakticky zdarma bezprostřední okolí školy a učebnicí kterákoli živá příroda a kdejaké místní komunální problémy. Často je opomíjeno, že environmentální výchova je o to úspěšnější čím více se odehrává mimo stěny tříd jako výuka umožňující hru, pozorování a zkoumání [24]. Ve většině škol je navíc podceňováno hodnocení výsledků environmentální výchovy ověřováním získaných znalostí a dovedností. I na MŠMT převládá názor, že průřezová témata nelze řádně hodnotit. Na rozdíl od jednotlivých předmětů, kde se uložené penzum znalostí ověří ústně či písemně a žák či student pak dostane nějakou známku. A tak se evaluaci environmentální výchovy kvalitně zabývá jen minimum škol. Jinak se často se jedná o kvazievaluci. V nejhorším případě jde jen o výkaz počtu „děťodů“ či „děťohodin“ nebo dokonce o formu dotazníkového šetření při kterém žáci napíší jednu větu typu „moc se mi to líbilo“.

Důsledek malé vzdělanosti v oblasti OŽP je zřejmý. Většina lidí se sice bez ostychu přizná, že nerozumí chemii či matematice, ale o tom, že životnímu prostředí dobře rozumí, je přesvědčený skoro každý – i ti, kteří mají představy velmi zkreslené. A nejvíce je každému jasné co ochránci životního prostředí dělat nemají, co dělají špatně a co dělat mají. Mnohokrát se ochránci životní prostředí setkávají s nejrůznějšími požadavky:

- aby se zajistilo nějaké stromy nekácet, protože poskytují stín.
- aby se nějaké stromy naopak pokácely, protože stíní, padá z nich listí nebo jsou nebezpečné pro havarující automobily.
- aby se zabránilo nějaké stavbě údajně ohrožující životní prostředí i když je v souladu s územním plánem.
- aby se našly ekologické důvody k postavení nějaké stavby navzdory územnímu plánu. Hlavně proto, že jde o stavbu vlastní.

Setkal jsem se i s požadavkem zajistit aby se ve městech vyhubili komáři, aby se chráněné území přesunulo někam jinam, protože člověk je důležitější než nějaký brouci či kytky, které rostou všude, nebo aby se přestali chránit ptáci protože roznášejí ptačí chřipku. O požadavcích, aby se ochráněři sebrali a zlikvidovali tu či onu skládku ani nemluvě.

Environmentálně nedostatečně vzdělaná veřejnost je vážný problém. Horší jsou ovšem často nedostatečně kompetentní pracovníci veřejné správy. A to je čtvrtý vážný důvod snížení vážnosti ochrany životního prostředí. Environmentální vzdělávání pracovníků veřejné správy totiž poskytuje obraz ještě neradostnější. MŽP se od počátku tohoto století opakovaně snažilo o povinné enviminimum pro úředníky veřejné správy. S problematickým úspěchem. Enviminimum realizované firmou Rentel nebylo aktualizováno a zaniklo. Na základě nového usnesení vlády z roku 2005 o pravidlech vzdělávání zaměstnanců ve správních úřadech [55] bylo vytvořeno další enviminimum, které bylo nabízeno Institutem veřejné správy jako dobrovolné školení. Absolvovalo ho z celé republiky 8 (slovy osm) úředníků. Nebylo rovněž aktualizované a je proto nyní nepoužitelné. Problém opakovaně zesilovalo politické klima měnící se jak dubnové počasí. Otevřeně se vyjádřil v roce 2005 budoucí premiér Mirek Topolánek na mítinku EURO Business Breakfast:

„Dnes, když přijdete na ministerstvo a je lidovecké, jsou to lidovci až po řidiče. Je to samozřejmě i o odbornosti, nicméně neočekávejte ode mě nic jiného než noc dlouhých nožů. Ta prostě přijde, jako přijde po změně administrativy všude na světě.“ [32]

Přesvědčení, že personální „noci dlouhých nožů“ se v orgánech veřejné správy konají po volbách všude na světě, je mylné a nebezpečné. V České republice jsou však tato personální zemětřesení rozšířena. MŽP tento přístup postihoval také. Od roku 1990 stálo v jeho čele 16 ministrů. Průměrně

funkční období jednoho ministra tedy trvalo sotva 22 měsíců. Kdyby někdo tak často měnil své lékaře, kteří by pak štítivě odkládali jeho zdravotní dokumentaci pořízenou jejich předchůdci, byl by za blázna. Ve sféře správních úřadů to však děje běžně a považuje se to za normální. Nesystémový politický tlak vycházející v různé míře z ideologických výkřiků tak ovlivňuje chod úřadů všech stupňů někdy i v rozporu se zákonem.

Na MŽP dokonce svého času vznikl v kanceláři ministra útvar, který kontroloval odborná stanoviska MŽP, zda jsou v souladu s aktuálními ideologickými hledisky. Na tom by nemuselo být nic špatného kdyby například nebyly vyškrtávány termíny udržitelný rozvoj či klimatická změna. Konstatoval to například současný ministr životního prostředí v letošním roce:

„Když jsem nastupoval na ministerstvo životního prostředí před pěti lety, tak jsme nejen v oblasti klimatické změny nezačínali v bodě nula, ale v bodě minus sto. Navazovali jsme na vládu, pro kterou byl pojem klimatická změna sprosté slovo nebo něco, o čem se nemluvílo, protože to byl údajně výmysl v hlavách chorých alarmistů.“ [15]

Zkuste si představit jak je pro úředníka nesnadné psát o plnění Strategie udržitelného rozvoje Evropské unie a nesmět přitom použít termín „udržitelný rozvoj“.

Dalších několik příkladů je také poučných.

Příklad první – Nejenom že po parlamentních volbách v roce 1992, a to ještě před rozpadem Československa, byl zlikvidován Federální výbor pro životní prostředí, ale byl také zahájen převod kompetenci MŽP v oblasti územního plánování na Ministerstvo hospodářství a v oblastech ochrany lesů a výkonu státní správy ve vodním hospodářství na Ministerstvo zemědělství [29]. Patnáct let poté převzala aplikovaný výzkum v oblasti životního prostředí z MŽP Technologická agentura ČR. Snění revolučních dob o nadresortním úřadu zůstalo v kompetenčním zákoně pouze ve formální a v praxi nenaplněvané větě:

„MŽP koordinuje ve věcech životního prostředí postup všech ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy“. [65]

Příklad druhý - Na začátku povodní v roce 1997 neměl tehdejší ministr životního prostředí tušení, že je předsedou Ústřední povodňové komise. Při dalších povodních v roce 2013 zbyl díky personální politice na MŽP v aparátu ústřední povodňové komise pouze jediný skutečně zkušený úředník. Po řadě dnů takřka non stop práce vážně havaroval při cestě domů. Nebyl mu totiž přidělen služební vůz s řidičem. Obsazení ministerské funkce jistě vyžaduje manažerské schopnosti a legitimitu vzešlou z voleb, ale bez příslušné odborné erudice nevyhnutelně přináší škody.

Příklad třetí - V rámci podpory výzkumu vznikl Atlas krajiny ČR. Na světovém kongresu kartografů v roce 2011 se Atlas krajiny ČR umístil na prvním místě v kategorii – Atlasy [1]. Rok předtím předával tehdejší ministr životního prostředí předsedovi vlády, který MŽP navštívil, exemplář nového atlasu jako příklad špatně investovaných peněz předchozích vlád. Miliony investované do jeho vzniku označil za rozmařilost [47]. Poté vedení MŽP několik let rozhodovalo o způsobu distribuce atlasu. Obdržely ho zejména školy, včetně řady základních škol, a knihovny v ČR. Do zahraničních knihoven nebyl odeslán žádný výtisk. Zatím nejvýznamnější kartografické dílo, které bylo u nás v novodobé historii vytvořeno, chybí ve všech významných knihovnách a mapových sbírkách ve světě. Knihkupcům ani soukromým zájemcům nebyly prodány žádné výtisky. Nyní ho však lze v aukci koupit nejméně za 4 až 5 tisíc korun. Pokud by se část nákladu prodala, dostal by se atlas do rukou skutečně vážných zájemců. Pokud by se další část nákladu předala Národní

knihovně pro potřeby mezistátní výměny, přispělo by to k propagaci naší ekologie a kartografie v zahraničí a přineslo by to mnoho zahraničních odborných publikací do fondu Národní knihovny.

Příklad čtvrtý – Odborná knihovna MŽP, která byla nejen prakticky příruční knihovnou pro pracovníky MŽP, byla i přístupná veřejnosti a sloužila také jako metodické pracoviště pro všechny resortní knihovny, byla zčásti přesunuta do knihovny České geologické služby a zčásti zanikla. Eufemisticky to bylo oficiálně nazváno „optimalizace knihovny“. Osud videotéky, která byla léta doplňovaná soutěžními filmy festivalu Ekofilm, byl naplněn spolu s knihovnou. Ekofilm má dlouhou předrevoluční minulost. Mezi špičkové evropské festivaly se ovšem postupně dostal až díky MŽP [25] a jako člen mezinárodního sdružení festivalů o životním prostředí (ECOMOVE International). Po úspěšném ročníku 2011 dostala dramaturgyně festivalu překvapivě výpověď a význam festivalu přes snahu nových organizátorů poklesl. Ještě smutnější je, že podrobnější informace o konání festivalu od devadesátých let do roku 2011 se orwellovsky vytratily jak z oficiálních stránek Ekofilmu, tak z Wikipedie. Z možných páteří živého informačního systému MŽP zůstalo věru málo.

A exemplární příklad pátý, který je všeobecně známý – úsek dálnice D8 přes České středohoří. Československo mělo jako první země na světě zmapované sesuvy na celém území a jako první na světě také jejich kompletní veřejně přístupnou elektronickou databázi [51]. Je paradoxní, že právě v této zemi přes upozorňování environmentálních NNO a zásadní nesouhlas České geologické služby s tímto návrhem a navzdory doporučení jiných konkrétních řešení [62] se postavila dálnice přes komplikovaná sesuvná území. Problémy, které se daly očekávat, podstatně zdražily a zpozdily stavbu budou ji trvale ohrožovat. A světe div se - podle našich politických představitelů za to mohou ekologové. V televizních Otázkách Václava Moravce dne 20. 1. 2019 se k této problematice zasvěceně vyjádřil prezident Nejvyššího kontrolního úřadu, který stavbu dálnic u nás pravidelně kontroluje:

„Podle mého názoru ten klíčový problém je širší a to je nejen o tom jakým způsobem se připravují dálnice, silnice a obecně doprava nebo liniové stavby, ale o tom jak obecně funguje český stát a tam bychom se měli zaměřit.

...

Chtěl bych zdůraznit, že se pořád hovoří o tom, že občané a různí obstrukčníci brání přípravě té stavby. Jak je třeba kvůli tomu měnit legislativu, ale velmi málo se bavíme o tom, že problémem nejsou občané a to, aby hájili svá práva, ale problém je neschopnost státu zrealizovat a připravit ty akce.

...

Já bych chtěl, abychom vnímali tyto problémy jako problémy celého státu. Česká republika je podle Světové banky ve výkonosti veřejného sektoru na 100 místě ze 137 hodnocených zemí, ale výkonost naší ekonomiky je na 31 místě. To znamená, že stát musí řešit věci skutečně koncepčně“. [21]

Dalším a také podstatným důvodem ztráty významu ochrany životního prostředí v očích veřejnosti je komplex souvisejících jevů, které matou pojmy a činí ekologickou problematiku nesrozumitelnou či prostřednictvím zdánlivé srozumitelnosti podsouvají veřejnosti nepřesné či úmyslně lživé informace. Je to například jistá bulvarizace médií a to do jisté míry i médií veřejnoprávních, které seriózní informace příliš nezajímají, protože se obávají nízké sledovanosti.

V roce 1998 byla v Chráněné krajinné oblasti Křivoklátsko uspořádáno setkání národních koordinátorů odborné výměny Federace evropských národních parků (EEE EUROPARC). Byla pozvána Česká televize, od které však přišla odpověď:

„Kdybyste nám ohlásil, že na Křivoklátě právě někoho zavraždili, hned jsme tam – ale ochrana přírody, promiňte.“ [7]

Porozumění problematice životního prostředí komplikuje záplava informací, které si odporují. Běžný občan obtížně rozeznává fakta od názoru nebo lži. Žijeme v době, kdy může poradkyně amerického prezidenta Donalda Trumpa zcela vážně v televizi NBC tvrdit, že mluvčí prezidenta nelhal, nýbrž poskytl "alternativní fakta". [36] Termín „ekologie“ zasáhly významové posuny nevídanou měrou. Ekology se v obecném povědomí stali nejenom vědci, jak by odpovídalo původnímu významu tohoto slova, ale také jakkoli zaměření a jakkoli vzdělání aktivisté. Zrodily se pojmy ekoteroristé a ekofašisté, které jsou někdy paušálně vztahovány na všechny kdo ekology jsou, kdo se jimi cítí či jsou za ně považováni. Termín „ekoteroristé“ je užíván zcela běžně. Pokusil jsem se zeptat vysokoškolsky vzdělaného člověka, který tento termín užívá, zda o nějakém ekoteroristickém atentátu u nás ví. Tvrdil, že ne, ale že se to prostě tak o „ekolozích“ všeobecně říká. Myslím, že pro demonstrace, blokády, vypouštění kozešinových zvířat do přírody či zalepování zámků u řeznictví a podobně, nelze užívat silné slovo terorismus, nehledě k tomu, že jde jen někdy o činy osob, které lze považovat za ekology či ekologické aktivisty a v případě vypouštění nepůvodních druhů zvířat do naší přírody šlo o činy vysloveně antiekologické. Pražskou Global Street Party v roce 1998, která byla namířena proti ekonomické globalizaci, nelze ekologům přičíst už vůbec. Nezorganizovali ji ekologové, ale lidé kolem Československé anarchistické federace. K překvapení organizátorů se jí zúčastnilo velké množství demonstrantů - přes 3 tisíce osob. Po jejím skončení někteří účastníci rozbili několik výloh ve Vodičkově ulici [38]. Od Global Street Party se environmentální NNO distancovaly. Spíše stojí za připomenutí, že při plošném zásahu policie byly zraněny desítky osob a to i těch, kteří se demonstrace vůbec neúčastnily. Pachatelé rozbíjení výloh se ostatně rozprchlí ještě před příjezdem policie. [54] Pro pamětníky předrevolučních demonstrací těžko pochopitelná skutečnost.

Nešťastné slovo ekologie samotné postupně přestalo označovat pouze vědní disciplínu, ale stalo se v některých médiích dokonce označením jakési pro civilizaci smrtelně nebezpečné fanatické ideologie, která vědou vůbec není. Takto ji charakterizoval předseda vlády v roce 1996 v Lidových novinách:

„Téma ochrany životního prostředí bylo zneužito jako zástupná levicová ideologie, která začíná obhajovat existenci regulačních (státních) zásahů shora, zásahů do lidských životů a do spontánního fungování demokratických institucí. ... Ideologem se člověk stává, když začíná obracet vztah člověka a přírody, považuje-li jednostranně zajíce před lyžařem. ... Není pochyb o tom, že ekologie může být považována za odbornou disciplínu, vymezenou svým věcným předmětem a že může eklekticky využívat poznatky různých vědních disciplin, ale není vědou v obvyklém významu toho slova.“ [22]

U řady významných politických osobností lze pozorovat gradaci výroků od výroků věcných až k útočným.

Například Miloš Zeman v rozhovoru pro měsíčník science fiction Ikarie v roce 1990 řekl:

„Snad si ale sami ani neuvědomujeme, jak těsně jsme byli nablízku katastrofě, jak těsně jsme jí unikli. Bylo to dáno především obrovským rozsahem vnitřního zadlužení. V nejbližších letech nám hrozilo reálné zhroucení ekonomické struktury, narušení základních vazeb mezi člověkem a přírodou, protože minulý režim žil na účet budoucnosti, což se dá bohužel dělat velice dlouho tak, že blokujete ekologické, kvalifikační a další investice jako typické investice do budoucnosti.“ [45]

Od téhož muže pak bylo možné slyšet z pozice vysoké státní autority v roce 2014 například:

„Jako prezident udělám vše pro to, aby zločiny ekologických nebo zelených fanatiků dále nepokračovaly.

Žádné ústupky zeleným fanatikům. Jsou jako jezinky.“ [64]

a k problematice NP Šumava se vyjádřil následovně:

„Můj návrh řešení je jednoduchý, byť radikální. Zrušit Národní park Šumava. Můžu vás upozornit, že z legislativního hlediska tomu nic nebrání, park může zrušit vláda svým nařízením.“ [18]

a v roce 2017 při besedě s krajskými zastupiteli navrhl řešení pro ekologické aktivisty:

„Vytvořme rezervaci, která bude tvořena opravdovou divočinou, bez elektřiny, kanalizace, vodovodu. Budou-li si chtít zatopit, budou muset pokácet stromy. Pořádejme do této rezervace exkurze...“ [61]

Zdá se, že postřeh Renáty Rídlové z Masarykovy univerzity v Brně, že:

„Ke zvláště tíživým důsledkům nadměrné centralizace moderní společnosti patří infantilizace řadových občanů, která je průvodním jevem monopolizace politické i ekonomické moci v rukou poměrně malého počtu lidí. [44]“,

lze rozšířit – infantilizaci výroků, ať už úmyslných či bezděčných, je možné sledovat nejen u řadových občanů. V případě úmyslů jde v některých případech o odvádění pozornosti od jiných vážných problémů či o osočování všeho nepohodlného. Vždy se hodí mít po ruce nějakého fackovacího panáka.

Závěr – naděje či rezignace v ochraně životního prostředí v České republice

Pocity bezvýchodnosti a nemožnosti ovlivňovat věci veřejné z občanské pozice byly do značné míry pochopitelné před listopadovou revolucí. Přímo čiší z dobové písničky Viktora Cajse:

*„Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků.
Sláva pošetilým snům a vzdušným zámkům starých princů.
Chcem staré rámy k novým obrazům
a rychle zpátky do hodovních síní
a radši čelit kančím klům a leštit ocel na mečích,
než dívat se tu jak ti jiní....
než poslouchat ten jejich smích...
než dívat se jak stále jdou a pod tupostí praská zed'
a tu omítku rozbitou celý život mít ve vlasech.
Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků.“ [3]*

Život tropí hlouposti. Kdo by si tehdy pomyslel jaké významy získá „pražská kavárna“ za pětatřicet let. Tehdy šlo o „pražskou kavárnu“ v prenatalní podobě. Dnes ovšem není k rezignaci žádný objektivní důvod. Účinná ochrana životního prostředí je věc příliš vážná. Nevytvoří se sama díky ekonomickému růstu a technologickému pokroku. A už vůbec není překážkou rozvoje společnosti. Naopak, je podmínkou jejího rozvoje, podmínkou existence civilizace v podobě v jaké ji dnes chápeme a důvodů ke spokojenosti se stavem životního prostředí u nás je stále málo.

Nejvyšší kontrolní úřad se v roce 2018 zaměřil mimo jiné na realizaci opatření na podporu zlepšování kvality ovzduší z OP ŽP a Národního programu Životní prostředí a ve výroční zprávě uvedl:

„Z mezinárodního srovnání vyplynulo, že podle Evropské agentury pro životní prostředí (EEA –Air pollution country fact sheet 2018) bylo v ČR v roce 2016 nadlimitním koncentracím PM10 v ovzduší vystaveno 11,9 % obyvatel. ČR tak zaujímala 8. místo, což ji řadí mezi země s horší kvalitou ovzduší v Evropě.... Alarmující je, že v roce 2017 vlivem znečištěného ovzduší zemřelo v ČR přibližně 5 700 osob a bylo vyhlášeno celkem 39 smogových situací s celkovým trváním 3 757 hodin.... Úroveň kvality ovzduší se za roky 2015 až 2017 v České republice nezlepšila, přestože stát na její zvýšení vynakládá miliardové částky. Hodnoty některých hlavních znečišťujících látek nadále překračují zákonem stanovené limity. Hrozí tak, že se emisní limity ČR nepodaří do roku 2020 splnit.“ [63]

Bylo by možné uvést znepokojující data také o čištění odpadních vod, starých ekologických zátěžích, stavu zemědělských a lesních půd, biodiverzitě atd. Nejpodstatnějším problémem se však stala a zůstává nedostatečná environmentální vzdělanost obyvatel, a to bohužel často i politiků a pracovníků veřejné správy, a obecný spíše rezignační postoj k otázkám ochrany životního prostředí. Zda se tento stav podaří v dohledné době změnit, je otázka. V současnosti jsme svědky zrodu středoškolských „Stávek za klima“. 5. března 2019 zveřejnili své prohlášení „Kdo jsme?“, ve kterém mimo jiné uvedli:

„Jsme skupina českých středoškolaček a středoškoláků, jimž na jejich budoucnosti záleží více než na vzdělání. Není nám ukradené, že generace našich rodičů a prarodičů ničí naši zemi i budoucnost...

Jsme mladí lidé, kteří nevidí jiné řešení, než jasně a zřetelně bojovat za to, co nám právem náleží. O naši budoucnost. Dokud nebudou klimatické změny odvráceny a udržitelnost nebude na každodenním pořádku, nehodláme přestat. Planetu máme pouze jednu a nemůžeme si dovolit ji zničit.“ [50]

Jistě lze namítnout, že jsou naivní. Kdo v jejich věku naivní nebyl. Jistě lze vidět chybu v logickém uvažování, když vidí svoji budoucnost důležitější než vlastní vzdělání a když problémy budoucnosti zužují na klimatickou změnu. Svědčí to však spíše o chybách ve vzdělávacím systému. Možná se řada z nich účastní stávky raději místo studia. Který středoškolák však nešel kdy raději kamkoli jinam než do školy. Pokud však rozzlobení středoškoláci pochopí, že hněv a požadavek „my chceme“ a „vy zařídte“ nenahrazuje vzdělání, které budou velmi potřebovat, aby převzali i svůj díl odpovědnosti, jde možná o jednu z prvních vlašťovek přinášející naději na obrát v postoji společnosti k problémům životního prostředí.

Bylo by totiž velmi smutné kdyby si účastníci sametové revoluce, nejenom jejího zeleného křídla, museli hořce povzdechnout podobně jako předseda ruské vlády po neúspěšné měnové reformě v roce 1993:

„Měli jsme ty nejlepší úmysly, ale dopadlo to jako vždy.“ [67]

LITERATURA:

- [1] 25th International Cartographic Conference, Paris, France, 2011, <https://icaci.org/icc2011/>
- [2] Bez růžových brýlí, Dům zahraniční spolupráce, Praha, 2014
- [3] CAJS, Viktor, Sláva nám hrdinům u kavárenských stolků, text písně, soukromý archiv Viktora Cajse
- [4] CÍSAŘ, Ondřej: Social Movements and Political Mobilization in the Czech Republic after 1989, Université libre de Bruxelles, Transition, ročník 49, číslo 1, Brusel, 2009 In: Novák, Arnošt: Tmavozelený svět – Radikální ekologické aktivity v České republice po roce 1989, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2017
- [5] ČÁSLAVOVÁ, Radka: Meze a možnosti environmentálního vzdělávání ve veřejné správě, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Institut mezioborových studií v Brně, Bakalářská práce, Brno, 2006
- [6] Čechy nejvíce trápí korupce a hospodářská kriminalita, ukázal průzkum, ČTK, 19. 3. 2019, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/cvvm-pruzkum-korupce-hospodarska-kriminalita-cesi.A190319_135101_domaci_rko
- [7] ČEŘOVSKÝ, Jan: Jak jsme zachraňovali svět aneb půl století ve službách mezinárodní ochrany přírody, Academia, edice Paměť, Praha, 2014
- [8] ČINČERA Jan: Analýza průřezového tématu Environmentální výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, Envigogika, Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, ročník 4 číslo 1 (2009), Praha, <https://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/33/35>
- [9] ČINČERA Jan: Střediska ekologické výchovy mezi teorií a praxí, Agentura Koniklec, Praha, Brontosauři ekocentrum Zelený klub, Praha, Masarykova univerzita, Brno, 2013
- [10] Demokratická revoluce 1989 – Dokumenty OF z listopadu a prosince 1989, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, <http://www.89.usd.cas.cz/cs/dokumenty/>
- [11] DYK, Viktor: Opustíš-li mne, Praha, Československý spisovatel, Klub přátel poezie, 1973
- [12] Evropská komise schválila Operační program Životní prostředí 2007 – 2013, Tisková zpráva MŽP a Státního fondu životního prostředí, 21. 12. 2007, https://www.mzp.cz/cz/news_tz071221opzp_schvalen
- [13] FAGAN, Adam: Environment and Democracy in the Czech Republic, In: The Environmental Movement in the Transition, Edward Elgar Publishing, London, 2004, In: Novák, Arnošt: Tmavozelený svět – Radikální ekologické aktivity v České republice po roce 1989, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2017
- [14] HAŠLER, Karel: Ať žije naše česká republika, text písně, <http://ochotnici.brnenec.cz/files/Program28.pdf>

- [15] HELLER, Jakub et STUDENÁ, Iva: Dýcháme strašné karcinogenní koktejly. Rodiny se musí vzdát více aut, říká Brabec, Aktuálně.cz, 27. 3. 2019, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/vaclav-klaus-stars-pesvedcil-cechy-ze-klimaticka-zmena-nen/r~8cf18a8c4fda11e98aa4ac1f6b220ee8/>
- [16] HERTL, David: Josef Vavroušek aneb Ekologická osina v polistopadové vládě, Archiv Radia Plus, 2014, <https://plus.rozhlas.cz/josef-vavrousek-aneb-ekologicka-osina-v-polistopadove-vlade-6512604>
- [17] HOLÝ, Ladislav: Malý český člověk a skvělý český národ – Národní identita a postkomunistická transformace společnosti, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2010 str 155 In: Novák, Arnošt: Tmavozelený svět – Radikální ekologické aktivity v České republice po roce 1989, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2017
- [18] CHARVÁT, Hugo: Zrušme Národní park Šumava, říká Miloš Zeman, Ekolist.cz, 14. 5. 2009, <https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/zrusme-narodni-park-sumava-rika-milos-zeman>
- [19] CHLAD, Radim: Historie Internetu v České republice, <https://www.fi.muni.cz/usr/jkucera/pv109/2000/xchlad.htm>
- [20] Jeden svět na školách – Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách z roku 2017 včetně porovnání s rokem 2014, 2012 a 2009, Člověk v tísni ve spolupráci se sociologickou agenturou Median, Praha, 2014, https://www.jsns.cz/nove/pdf/vyzkum_2017.pdf
- [21] KALA, Miloslav: V pořadu Dálnice v nedohlednu, Česká televize, Otázky Václava Moravce, 20. 1. 2019, <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce/219411030500120/>
- [22] KLAUS, Václav: Ropák roku a Den Země, Lidové noviny, 27. 4. 1996, In: Makásek, Ivan, Moje léta s Nikou – Cesta ekologického novináře, vlastním nákladem autora, 2018
- [23] KOUBSKÁ, Libuše: Rozhovor s prognostikem Ing. Milošem Zemanem, Ikarie – měsíčník science fiction 3/1990, Praha
- [24] KOUKOLÍK, František: Fyziologický základ chování člověka ve vztazích na trvale udržitelný rozvoj a uchování vztahů člověk – přírody (Současnost a alternativy vývoje), Český ekologický ústav, Praha, 1994
- [25] KOVÁŘ, Pavel: Paměť Ekofilmu, Občanské sdružení Ekofilm, Praha, 2010
- [26] KRYL, Karel: Demokracie, text písně, <https://texty-pisni.eu/karel-kryl/demokracie>
- [27] LIBROVÁ, Hana: Předpoklady pro hodnotové změny v České republice na pozadí některých trendů v zahraničí, In: Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života – Sborník přednášek, Společnost pro trvale udržitelný život a Katedra ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, Olomouc, 1993
- [28] Listina základních práv a svobod, <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

- [29] MAKÁSEK, Ivan: Moje léta s Nikou – Cesta ekologického novináře, vlastním nákladem autora, 2018
- [30] MEADOWS, Donella H. et al.: The limits to growth – a report for The club Rome's project on the predicament of mankind, Universe Books, New York, 1972
- [31] Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO), Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy - Č. j. 16745/2008 - 22, Praha, 2008, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:EtYJfpQPYIUJ:www.msmt.cz/file/6923_1_1/+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz
- [32] MICHL, Josef: Noc dlouhých nožů, EURO, 24. 6. 2005, <https://www.euro.cz/byznys/noc-dlouhych-nozu-797253>
- [33] MOLDAN, Bedřich a kol: Duhový program – Program pro ozdravení životního prostředí České republiky, Academia pro Ministerstvo životního prostředí, Praha, 1991
- [34] MOLDAN, Bedřich: Ekologie, demokracie, trh, Nakladatelské družstvo Informatorium pro Ministerstvo životního prostředí, Praha, 1992
- [35] MOLDAN, Bedřich: Bariéry uplatnění udržitelného rozvoje v České republice, In: Sborník referátů ze semináře Ekologické aspekty tělesné výchovy a sportu, Český olympijský výbor, Praha, 1999
- [36] Nejsou to lži, jen ‚alternativní fakta‘. Trumpova poradkyně bránila nového mluvčího, ČTK, 23. 1. 2017, https://www.lidovky.cz/svet/trumpova-poradkyne-oznacila-lez-za-alternativni-fakta.A170123_144816_in_zahranici_ele
- [37] NOVÁČEK Pavel: Mezinárodní souvislosti, In: Nováček Pavel a Mederly Peter: Strategie udržitelného rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého a Společnost pro trvale udržitelný život v Nakladatelství G plus G, Praha
- [38] NOVÁK, Arnošt: Tmavozelený svět – Radikální ekologické aktivity v České republice po roce 1989, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 2017
- [39] Operační program pro konkurenceschopnost, <https://www.op-vk.cz/>
- [40] PECINA Pavel: Kořeny zla, Nika ve spolupráci s Centrem pro děti a mládež Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1994
- [41] PLAMÍNEK, Jiří: Postoje veřejnosti k životnímu prostředí, In: Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života – Sborník přednášek, Společnost pro trvale udržitelný život a Katedra ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, Olomouc, 1993
- [42] PLAMÍNEK, Jiří: Účast veřejnosti na rozhodování o věcech životního prostředí, In: Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života – Sborník přednášek, Společnost pro trvale udržitelný život a Katedra ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, Olomouc, 1993

- [43] Poslední vývoj zeleného hnutí v Praze, In: Depeše Niky 11-12/1989, Městský výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1989
- [44] RÍDLOVÁ Renáta: Trvale udržitelný život – varování i výzva, Masarykova univerzita, Brno, 2009,
https://is.muni.cz/el/1423/jaro2009/SPP807/um/14_Trvale_udrzitelny_zivot_cele.pdf
- [45] Rozhovor s prognostikem Ing. Milošem Zemanem, In: Ikarie, měsíčník science fiction, 3/1990, Praha
- [46] RYNDA, Ivan: Jak jsem se loučil s Josefem, In: Josef Vavroušek - Na cestě k trvalé udržitelnosti – Sborník k nedožitým 60. narozeninám, Nadace Partnerství, Brno, 2005
- [47] SINGR, Martin: Klaus: S Pavlem Drobilem se na ministerství vrátil rozum, Ekolist.cz, 9. 11. 2010,
<https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/vaclav-klaus-s-pavlem-drobilem-se-na-ministerstvo-zivot-niho-prostredi-vratil-rozum>
- [48] SLEJŠKA, Dragoslav: Příspěvek k utváření hodnot po listopadu 1989, In: Lidské hodnoty a společnost v pohybu, Kruh nezávislé inteligence a Společnost pro trvale udržitelný život, Praha, 1994
- [49] Stav a vývoj životního prostředí v Československu, Ekologická sekce Československé biologické společnosti ČSAV, 1990
- [50] Stávka za klima, 2019,
https://www.facebook.com/fridaysforfuture.cz/?eid=ARChbvy7hUYY4_m1dTfaPgSPvPbpRNHbTDBoLIEs0ZDzOiMY7eQLzpUDfGA9cDr-Mk2KNMjMNRpcqNY
- [51] Svahové nestability, Česká geologická služba, databáze,
https://mapy.geology.cz/svahove_nestability/
- [52] ŠIMÍČEK, Petr: Novoroční projev prezidenta republiky 1. ledna 1990,
<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/novorocni-projev-prezidenta-vaclava-havla-z-1-ledna-1990/>
- [53] ŠTURSA, Jan et HŘEBAČKA, Jan: Půl století prvního českého národního parku, Ochrana přírody 2/2013, Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha, 2013,
<http://www.casopis.ochranaprirody.cz/z-nasi-prirody/pul-stoleti-prvniho-ceskeho-narodniho-parku/>
- [54] Události související s policejním zásahem proti účastníkům Global Street Party 16. 5. 1998 – Souhrnná zpráva, Dokumentační středisko pro lidská práva, Praha, 1998,
http://www.kozy.cz/lp/policie/gsp_98/index.htm
- [55] Usnesení vlády č. 1542/2005 o Pravidlech vzdělávání zaměstnanců ve správních úřadech,
https://www.vlada.cz/assets/za-premierem-a-vladou/pravidla_vzdelavani.pdf
- [56] VANĚK, Miroslav: Nedalo se tady dýchat, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Maxdorf, Praha, 1996

[57] VAVROUŠEK, Josef: Perspektivy lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života, In: Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života – Sborník přednášek, Společnost pro trvale udržitelný život a Katedra ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, Olomouc, 1993

[58] VAVROUŠEK, Josef: Motto v knize: Nováček Pavel a Mederly Peter: Strategie udržitelného rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého a Společnost pro trvale udržitelný život v Nakladatelství G plus G, Praha

[59] VAVROUŠEK, Josef: Návrh na změnu uspořádání Organizace spojených národů, In: Josef Vavroušek - Na cestě k trvalé udržitelnosti – Sborník k nedožitým 60. narozeninám, Nadace Partnerství, Brno, 2005

[60] Vláda Josefa Korčáka, Ladislava Adamce, Františka Pitry a Petra Pitharta, Wikipedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/Vl%C3%A1da_Josefa_Kor%C4%8D%C3%A1ka,_Ladislava_Adamce,_Franti%C5%A1ka_Pitry_a_Petra_Pitharta

[61] VOJTÍŠKOVÁ, Kristýna: Jak se nestat hlásnou tvorbou prezidentské kampaně Miloše Zemana, Zpravodaj Frank Bold, 31. 5. 2017, <https://frankbold.org/zpravodaj/kategorie/aktualne/jak-se-nestat-hlasnou-troubou-prezidentske-kampane-milose-zemana>

[62] VORLÍČEK, Janni: Geolog: Sesuvy na trase přes České středohoří nikdy hrozit nepřestanou, Deník.cz, 2017, <https://www.denik.cz/regiony/geolog-sesuvy-na-trase-pres-ceske-stredohori-nikdy-hrozit-neprestanou-20170920.html>

[63] Výroční zpráva Nejvyššího kontrolního úřadu za rok 2018, <https://www.nku.cz/assets/publikace-a-dokumenty/vyrocní-zprava/vyrocní-zprava-nku-2018.pdf>

[64] ZAVADIL, Evžen: Miloš Zeman: Žádné ústupky zeleným fanatikům. Jsou jako jezinky., Deník.cz, 17. 5. 2014, https://www.denik.cz/z_domova/milos-zeman-zadne-ustupky-zelenym-fanatikum-jsou-jako-jezinky-20140517.html

[65] Zákon č. 2/1969 Sb. Zákon České národní rady o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1969-2>

[66] Zeman, Jan: Dvě koncepce ministerstva pro životní prostředí a výzva Niky, In: Depeše Niky 1/1990, Městský výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha, 1990

[67] Zemřel Viktor Černomyrdin. Muž, který vedl Rusko skrz bouřlivé reformy s humorem, ČTK, 3. 11. 2010, <https://zahranicni.ihned.cz/c1-47699730-zemrel-viktor-cernomyrdin-muz-ktery-vedl-rusko-skrz-bouřlive-reformy-s-humorem>

[68] Zkazili jsme, co jsme mohli, říká třicet let po Listopadu bývalý disident Jan Urban, Novinky.cz, <https://www.novinky.cz/kultura/salon/498766-zkazili-jsme-co-jsme-mohli-rika-tricet-let-po-listopadu-byvaly-disident-jan-urban.html>

